

Статті

УДК725:719

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2025.04.865>

АРХІТЕКТУРНО-ІСТОРИЧНА СПАДЩИНА ЛЬВІВСЬКИХ ПАСАЖІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПРОСТОРУ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Ярослав ТАРАС

ORCIDID:<https://orcid.org/0000-0001-7241-9466>

доктор історичних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра Архітектури та реставрації,
вул. С. Бандери, 12, 79013, Львів, Україна,
e-mail: etnomod@ukr.net

Назар РАТУШИНСЬКИЙ

ORCIDID:<https://orcid.org/0000-0002-4837-3274>

кандидат архітектури, ст. викладач,
Національний університет «Львівська політехніка»,
кафедра Архітектури та реставрації,
вул. С. Бандери, 12, 79013, Львів, Україна,
e-mail: nazrat87@gmail.com

У центральній частині Львова було 15 пасажів, з яких лише три не втратили своєї первинної функції. Всі решта перестали існувати. Пасажі були важливими об'єктами громадського життя Львова. Втрата пасажами своєї первинної функції пов'язана з радянською ідейно-політичною доктриною, згідно з якою необхідною умовою було унеможливлення громадської діяльності та недопущення політичної мобілізації населення на певні події. Метою статті є з'ясувати генезу пасажів у контексті їх місця та значення для формування сучасного громадського простору Львова на основі етно-культурної традиції, яка склалася в місті в кінці XIX — на початку XX ст. Методологічною основою дослідження є принципи історизму в поєднанні зі структурно-функціональним аналізом та використання методів архітектурної графіки.

Ключові слова: Галичина, Львів, пасаж, комерційний громадський простір.

Jaroslav TARAS

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0001-7241-9466>

Doctor of Sciences in History, prof.,
Department of Architecture and Restoration,
Lviv Polytechnic National University,
12, S. Bandery Str., 79013, Lviv, Ukraine,
e-mail: etnomod@ukr.net

Nazar RATUSHYNSKYJ

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-4837-3274>

Candidate of Architecture, Senior Lecturer,
Department of Architecture and Restoration,
Lviv Polytechnic National University,
12, S. Bandery Str., 79013, Lviv, Ukraine,
e-mail: nazrat87@gmail.com

ARCHITECTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF LVIV PASSAGES IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF PUBLIC SPACE AND EUROPEAN IDENTITY

Uniqueness, in most cases historical and architectural, is of particular importance in the formation of public space. Today's task is to rethink and interpret it to create demonstration conditions for the presentation of history and architectural value, which will provide the opportunity to create the public space of the future. Passages were an important factor in shaping the modern public space of Lviv, in which there were 15 passages in the central part of Lviv in the inter-quarter spaces, of which only three passages did not lose their original function. All the rest ceased to exist. The passages were important objects of public life in Lviv. The loss of the passages of their original function is associated with the Soviet ideological and political doctrine according to which the necessary condition was the impossibility of public activity and the prevention of political mobilization of the population for certain events. The problem is that the European public center of Lviv was created in the 19th century at the beginning of the 20th century, in which an important place was occupied by passages that served as city-wide recreational, educational and entertainment spaces and had great historical and architectural and artistic significance for the visual presentation of our European identity, were destroyed by the Soviet authorities in order to make any public activity impossible, to prevent public political mobilization of the population. The change of paradigm by the Soviet authorities regarding public spaces led to the passages losing their original function.

The goal is to clarify the genesis of the passages in the context of their place and significance for the formation of the modern public space of Lviv on the basis of the ethno-cultural tradition that developed in the city in the late 19th and early 20th centuries.

The main tasks are to highlight the true history and architectural value of Lviv's passages for the present, to indicate their importance for the formation of the public space of the city center of the 21st century.

The methodological basis of the study is the principle of historicism in combination with structural and functional analysis and the use of architectural graphics methods.

Keywords: Galicia, Lviv, passage, commercial public space.

Вступ. Особливе значення у формуванні громадського простору має своєрідність, у більшості випадків історична та архітектурна. Завданням сьогодення є її переосмислення та інтерпретація для створення демонстраційних умов представлення історії та архітектурної цінності, що забезпечить можливість створити громадський простір майбутнього. Важливим чинником у формуванні сучасного громадського простору Львова мали пасажі, в яких у центральній частині Львова у міжквартальних просторах існувало 15 пасажів, з яких лише три пасажі не втратили своєї первісної функції, всі решта при збереженості об'ємно-планувальної структури кварталів на 75—80% перестали існувати. Еволюційно вони, як правило, розміщувались на транзитних шляхах між центрами активного громадського життя міста.

Створений європейський громадський центр Львова у ХІХ — на початку ХХ ст., в якому важливе місце посідали пасажі, що були загальноміськими відпочинково-просвітницько-розважальними просторами і мали велике історичне та архітектурно-мистецьке значення для візуальної презентації нашої європейської ідентичності, були знищені радянською владою з метою унеможливлення будь-якої громадської активності, недопущення громадської політичної мобілізації населення. Своєю архітектурою та історичною тяглістю пасажі впливали на свідомість людей, тут формувались людські взаємозв'язки, зароджувались ідеї. Зміна парадигми радянською владою щодо громадських просторів призвела до втрати пасажами своєї первісної функції.

Інтеграція України в європейську спільноту висунула на порядок денний питання їх відтворення як етно-ідентифікаційних маркерів простору, відновлення нашого європейського розвитку та власної ідентичності. В цьому контексті сьогодні нам необхідно розпочинати процеси з реновації та ревіталізації пасажів і, разом з тим, ліквідування рудиментів радянської ідентичності, які з'явилися у просторах колишніх пасажів для повернення правдивих цінностей середовища, відновлення історичного розвитку матеріальної та духовної культури Львова у ХІХ — на початку ХХ століття.

Висвітлення функціонально-просторових рішень пасажів, їх мистецької цінності як окремих архітектурних об'єктів, є важливим завданням сьогодення, яким необхідно скористатися, щоб максималь-

но презентувати історичні та архітектурні цінності, що допоможуть повернути втрачену європейську ідентичність та можливість інноваційного розвитку кварталів, які їх оточують, підвищити цінність самих об'єктів. Відновлення пасажів зрівноважило б людські потоки в центрі міста, перенаправивши частину людей з перенасичених вулиць у простори внутрішньо квартальних пасажів, розміщених між тими ж вулицями. Позитивним аспектом реновації пасажів у центрі міста є урізноманітнення громадських послуг, їх структуризація, а також запровадження нових туристичних маршрутів та наповнення бюджету міста. Відновлення втрачених пасажів дасть можливість також відтворення смислів української культури у формуванні громадських просторів.

Вивченням специфіки внутрішньо квартальних просторів центру міста в тій чи іншій мірі займалися історики: І. Крип'якевич «Історичні проходи по Львову», Ілько Лемко «1243 вулиці Львова 1939—2009 рр.», І. Котлобулатова «Пасажі Львова», мистецтвознавець Ю. Бірюльов «Мистецтво львівської сецесії». В галузі теорії архітектури ця тематика розглядалась у працях: Н. Ратушинський «Архітектура пасажів центральної частини міста Львова», Х. Ковальчук (Особливості архітектури Львова наприкінці ХVІІІ — першої половини ХІХ ст.), О. Лисенко (Формування та збереження архітектури громадських просторів у структурі житлових будинків Львова рубежу ХІХ—ХХ століть), Ю. Ідак (Композиційні аспекти формування квартальної забудови Львова кін. ХVІІІ — поч. ХХ ст.), Р. Могилич (Розвиток урбаністичного середовища львівського Середмістя у 2 половині ХІІІ — на початку ХХ століть). Загальну характеристику містобудівельних просторів міста окреслив професор, доктор архітектури Бевз М.В. в роботі «Урбаністичні перетворення центру Львова у період кінця ХVІІІ—ХІХ ст.». Однак існуючі дослідження пасажів не розглядають сприйняття їх історичного та архітектурного значення у соціальному та духовному житті, впливу на формування нашої ідентичності.

Методологічною основою дослідження є принцип історизму в поєднанні зі структурно-функціональним аналізом та використання методів архітектурної графіки.

Основна частина. У процесі розвитку місто проходить в часі певні містобудівні трансформації, зміну

планувальної структури, появи нових архітектурних об'єктів. Його формування завжди пов'язане з різними сферами суспільного життя, характеризується взаємодією традиції та новаторства, визначається поєднанням соціальних, ідеологічних та естетичних вимог суспільства на кожному етапі розвитку. Містобудівні трансформації під дією соціально-політичних реалій приводять до значних видозмін громадських просторів, кожна епоха залишає певний свій маркер у формуванні громадського середовища міста. В період середньовіччя громадським центром Львова була Ринкова площа. Основними громадськими спорудами були ратуша та кілька будинків, що утворювали своєрідний середринковий квартал з вузькими торговими проходами, так звані торгові вулиці Пасамоніча та Багатих Крамів — своєрідний пробраз міських пасажів, такі середринкові торгові вулиці розвивались у багатьох містах Європи (Вроцлав, Краків, Брюгге та ін.) Жвава торгівля велась також з крамниць, що розташовувалися у партерах будинків по периметру площі. На ринку відбувалися щотижневі торги та два рази на рік великі ярмарки, які тривали майже місяць кожний (іл. 1, 2).

В наступний період (на початку ХІХ ст.) центр міста з площі Ринок перемістився поступово до нового бульвару, що кільцем охопив середньовічне місто. Це сталося незабаром після того, як постановою 1777 року було вирішено розібрати спочатку оборонні міські брами (вони заважали рухові і до того ж втратили своє оборонне значення) [1]. Незадовго вслід за брамами були розібрані і міські оборонні мури та вежі. Цим було завдано непоправної шкоди історичній архітектурі Львова. Адже такої цікавої оборонної архітектури, як Львів, не мало жодне західноукраїнське місто. Вали та рови було розрівняні та засаджені деревами, влаштовуючи променади. Через ріку Полтву споруджено три моста. Зі східного боку укріплення простояли до початку ХІХ століття. Але від 1820 року і вони були розібрані. Вціліла лише Порохова вежа та залишки вежі Римарської у будовах домініканського монастиря, а також частина укріплень монастиря бернардинів. Особливим поштовхом до пожвавлення життя на променаді стало спорудження на місці Низького Замку, будинку театру Скарбека (нині Національний Драматичний Театр ім. М. Заньковецької) і закриття Полтви в підземний колектор. За дослідженнями І. Крип'якевича

Іл. 1. План Львова сер. ХVІІІ ст.

Іл. 2. Макет Я. Вітвіцького, вид на вул. Пасамонічу

в 1821 р. розпорядженням губерніального радника Райценгайма на місці запустілих східних валів влаштовано репрезентативну променаду, засаджену італійськими тополями та каштанами. На честь засновника його ще довго називали «Райценгамівкою» [2]. Пізніше тут прижилася назва Губернаторські вали.

Остаточна стадія формування нового львівського центру наступила від 1890 року, коли було взято у підземний колектор води ріки Полтви [1]. Утворилася ланцюгова система бульварів та площ, яка прийняла на себе функцію торгово-ділового та культурного життя міста (сучасні проспект Свободи, площа А. Міцкевича, площа Галицька, площа Соборна, площа Митна, вулиця Підвальна та Винниченка, площа Данила Галицького, площа Торгова).

Більшість будинків, що розташовувались у районі нового центру, мали, як правило, суміщені житлову,

конторську та торгову функції. У 1880—1890 рр. ріка Полтва була повністю взята в колектор під всією довжиною променади Гетьманських валів. Внаслідок цього утворився широкий бульвар, розширився та змістився на середину між забудовами. Краї його відвели для транспортного руху [3]. На початку XVIII ст. тут встановили перший у Львові пам'ятник Гетьману Станіславу Яблонському на честь розгрому турків під Львовом у 1695 році, який остаточно невідомо куди зник у 1944 році з приходом до Львова радянських «визволителів» [4].

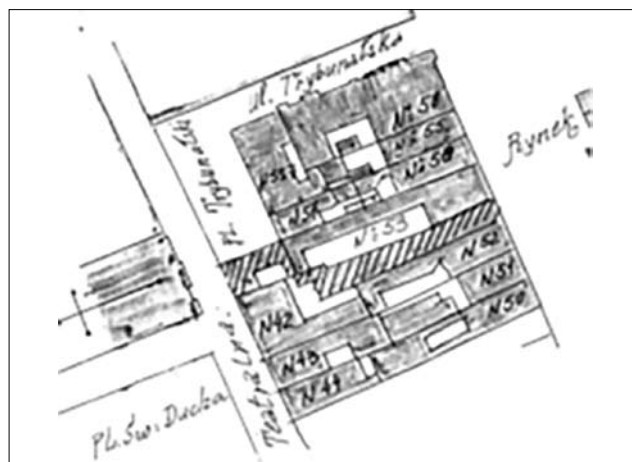
Новостворене «бульварне кільце», що закладалось на початку — в середині XIX ст. як новий адміністративно-діловий центр Львова, остаточно сформувалось до кінця XIX ст. і включало в себе надзвичайно цінні за архітектурою будівлі — намісництво, палац архієпископів, торгово-промисловий музей, будинок НТШ, колишній палац і друкарню Піллерів, кілька готелів (George, GrandHotel, «Європейський готель», City, «Краківський готель», «Імперіал», «Центральний», «Англійський», «Французький»), театр Скарбека, оперний театр, Палата Ремісників (ляльковий театр), Галицький банк (Етнографічний музей), Австро-Угорський банк, будинок галицького кредитового товариства (проспект Свободи, 1—5), пасажі Міколяша, Марійський, Гаусмана, «BelleVue», Феллера та ще декілька протопасажних утворень. Це одна з перших реалізацій у європейській практиці центру — кільця довкола середмістя [3].

Цікаво, як вирішувались функціонально ці споруди. Для прикладу: театр Скарба (нині драматичний театр ім. М. Заньковецької) був, власне, не лише театром, а діловим кварталом. У споруді, крім театру, були запроектовані контори, крамниці та квартири для кількох сотень мешканців. Більшість будинків, що розташовувались у районі нового центру, мали, як правило, суміщені житлову, конторську та торгову функції. Приклади цього — будинки на площі А. Міцкевича № 9, № 10, Підвальна № 3 та ін.

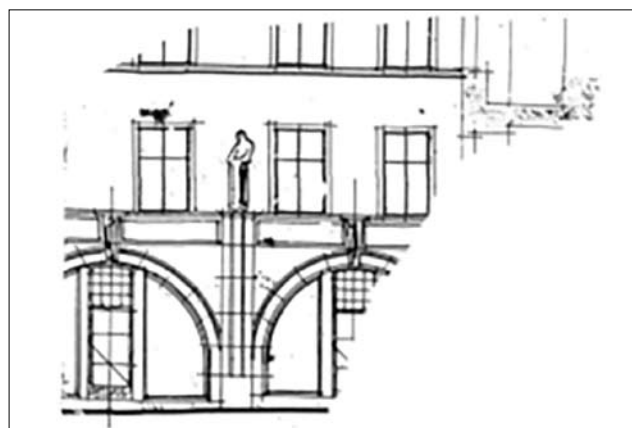
Проте на переломі XIX і XX століття забудова бульварного кільця переживає ще одну стадію реконструкції: старі двохповерхові будинки з XVIII — поч. XIX ст. реконструюються або замінюються новими 4—5-поверховими і, зокрема, здійснюються заходи по утворенню пасажів. При цьому, як уже зазначалося, класичними пасажами були лише па-

саж Міколяша (збудований у 1899—1901 рр.) та пасаж «Марійський». В інших випадках пасажами називались внутрішньоквартальні вулиці з відповідним обслуговуванням у партерах будинків. Як правило, входи у такі внутрішні вулиці мали свої брами і замикались при потребі [3]. Відомо кілька пасажів такого типу. Це пасажі: Андреоллі, Клейна, Фрухта (група так званих ринкових пасажів), Ляуфера (пасаж в середньовічному внутрішньоквартальному просторі міста в мурах), Міколяша, Марійський, Гаусмана, «BelleVue», Феллера (група пасажів, розміщених на бульварному кільці), Колізей, Германів (група пасажів, розміщених на території промислової дільниці міста), Кремпнера, Віца (пасажі, розміщені на території жовківського передмістя — район Рогатки на вулиці Б. Хмельницького), Грюнерів, Грюнне пасаж.

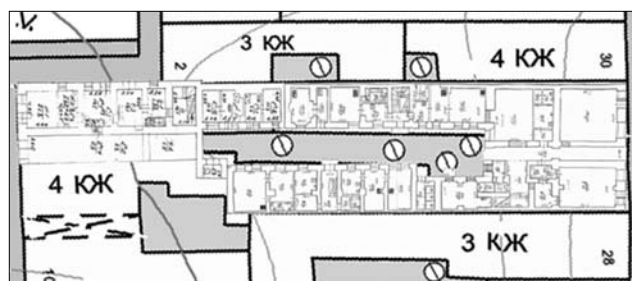
Першим пасажем, розміщеним на ринкових кварталах, є **пасаж Андреоллі**. Це перший і найстаріший збережений пасаж не тільки Львова, а й центрально-східної Європи. Пасаж сполучає площі Ринок та І. Підкови (колишня площа Святого Духа). Комплекс пасажу складається зі спільного внутрішньодворового простору двох кам'яниць площі Ринок, 29 та № 12 на вулиці Театральній). Кам'яниця на площі Ринок, 29 — це будинок другої половини XVIII століття, збудований в стилі ампір. До середини XVIII століття на цьому місці стояла одна з найгарніших ренесансних кам'яниць міста, збудована у XVI столітті львівськими патриціями Кампіанами. У 60—70-х роках XVIII століття на місці двох попередніх будинків останній польський військовий комендант міста полковник Феліціан Коритовський за проектом Христофора Мурадовича зводить теперішню будівлю. 1803 року будинок придбав швейцарець Домініко Андреоллі і 1825 року заснував тут одну з перших у Львові цукерень. Заклад Андреоллі успішно проіснував у місті чи не найдовше з усіх схожих закладів — понад 50 років. Проте по смерті власника не знайшлося гідного управителя цукерні і при керівництві рідного брата Ехрбара Андреоллі вона остаточно занепадає [5]. Можливо пасаж був своєрідним продовженням внутрішньоринкової торгової вулиці Пасамонічої, яка проіснувала до 1929 року, коли остаточно розібрали всі колишні ринкові споруди. Отже гіпотетично впродовж 26 років у Львові існувала потужна торгова вісь, яка ще знаходилась у

Іл. 3. Схема пасажу Андреоллі поч. XIX ст.

Іл. 4. Нереалізований міжвоєнний проєкт реконструкції партерного рівня пасажу

Іл. 5. Схема пасажу Андреоллі, сучасний стан

старому міському громадському центрі на Площі Ринок і поширювалася в напрямі до нового міського центру — сучасного проспекту Свободи (іл. 3—7).

Іншим пасажем є **пaseаж Фрухта**. Ще один паж, що розміщувався між південною стороною площі Ринок і вулицею Староєврейською, складався з двох каяниць і синагоги. Будинок на пл. Ринок, 12 (конскрипційний номер 229) побудований у XVI ст.

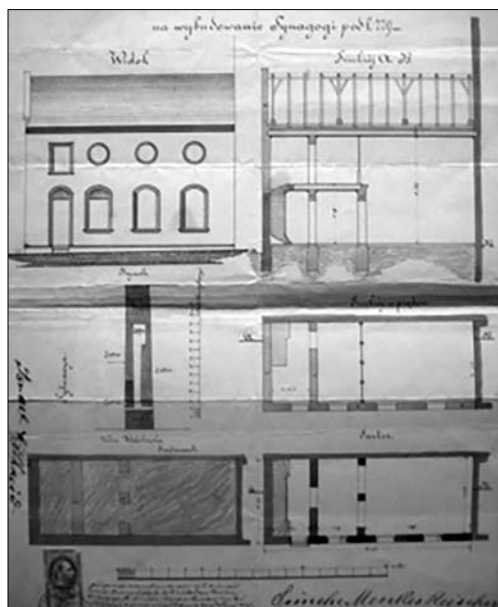

Іл. 6. Кам'яниця на вул. Театральній, 12

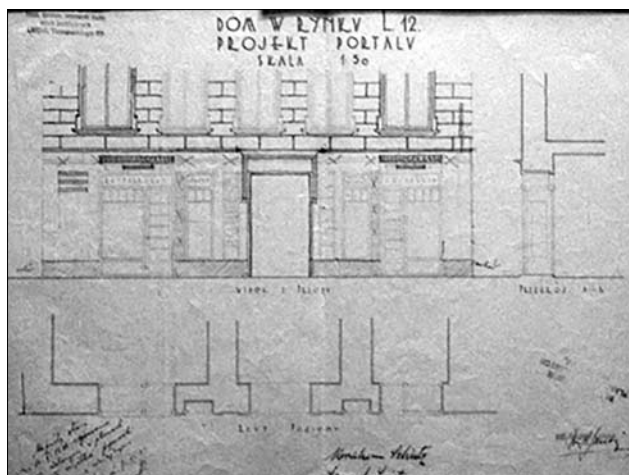

Іл. 7. Паж, внутрішньо дворовий простір

Тоді власником кам'яниці був радник Йодок Гляч (Юст (Юстус) Гляц або Гляч), звідси походить назва «Глячівська кам'яниця» [6]. У 1890-х роках будинок належав Регіні Зіммель, в 1894 році був затверджений магістратом проєкт каналізації основної частини будинку (архітектори Якуб Соломон Крох і Маврицій Зільберштайн). На початку XX ст. будинок належав професору Бертольду Фрухту та його

Іл. 8. Архівне креслення синагоги «Охоронниці суботи». ДАЛО. Ф. 2 — О. 2. Справа № 3657

Іл. 9. Кам'яниця на пл. Ринок, 12, вхідний портал в пасаж Фрухта

Іл. 10—11. Креслення вітрин пасажу Фрухта 1885—1915 рр. ДАЛО. Ф. 2—О. 2. Справа № 3656

дружині Рахелі Фрухт. В 1907 році на їхнє замовлення архітектор Артур Шлеєн виконав проєкт добудови лівої чотириповерхової офіщини. Проєкт був затверджений магістратом 6 червня 1907 року. У 1908 році на кошти професора Бертольда Фрухта архітектор Генрик Орлеан виконав проєкт реконструкції головного фасаду, а в наступному році — додаткові плани на будівництво чотириповерхової офіщини. Приблизно з початку ХХ століття у внутрішньому дворі починає відбуватись торгівля, саме в цей час, можна припустити, починає діяти пасаж.

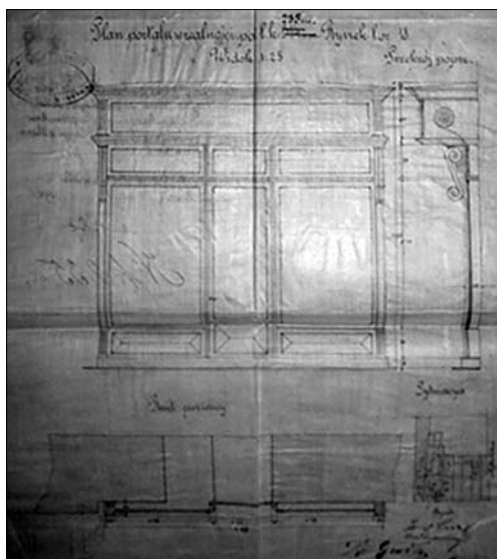
У 1930-х роках власником будинку був Шутц Абрагам [7]. Будинок зберіг первісну планувальну структуру з характерним асиметричним плануванням. Частина приміщень першого поверху перекрита хрестовими та півдиркульними склепіннями з люнетами. Вистрій головного фасаду зберіг елементи ренесансу. Вікна другого і третього поверхів прикрашені ренесансними профільованими обрамленнями, над якими поміщені лінійні сандрики. Над вікнами третього поверху поміщені оригінальні ренесансні гротескові маскарони. Будинок заверше-

ний аттиком. Незважаючи на перебудови XIX ст. будинок зберіг середньовічну планувальну структуру та ренесансний характер фасаду. Будинок зі сторони вулиці Староєврейської, 19 (у 1871 № 23, конскрипційний № 336 m) в XVIII ст. називався кам'яницею Юстгяцловською з Ринку (власність римо-католицька). Це триповерховий будинок в ширину сімома вікнами, сучасний вигляд зберіг з початку XIX ст. В офіщині на великому подвір'ї збереглась прибудована споруда колишньої синагоги «Охоронниці Суботи», яку збудували в 1878 році з ініціативи Менкеса Райшера (Menkes Reischer) для Товариства Szomrej Szabat. Синагога була розгромлена у 1941 р., однак її будівля збереглась, щоправда, зараз ця частина офіщини будинку перепрофільована під житло.

Ще одним пасажем є **пасаж Клейна (Гуттерів)**. Пасаж, який виходив на південну сторону площі Ринок, починався за брамою кам'яниці № 18 і виходив на вул. Боїмів (тепер Староєврейська, 7). Будинок на пл. Ринок, 18 (конскрипційний номер 325), колишня шестивіконна Гуттерівська кам'яниця, побудована близько 1553 р. для краківського купця Єжи Гуттетера (Jerryzy Gutteter) як палацова. Вважається найстаршою кам'яницею на пл. Ринок. Це була друга кам'яниця у місті після Корняківської (пл. Ринок, 6), яка займала дві будівельні парцелі і мала шість вікон на фасаді. У її залах відбувалися урочисті міські банкети, наприклад з okazji коронування Зигмунта III Ваза. За податковим реєстром 1712 р. будинок числився двоповерховим (триярусним) і прохідним (мав вихід на сучасну вул. Староєврейську) та з індермахом (дворовим флігелем з тилу). Це розпланування збереглося дотепер. Протягом другої половини XVIII ст. кам'яниця перебувала у занедбаному стані. Про це свідчать акти технічного стану, проведені магістратом у 1763, 1765, 1767, 1772 та 1779 роках. Близько 1785 р. нова кам'яниця від пл. Ринок, 18 була збудована, одночасно зведено також тильну кам'яницю, яка виходила на сучасну вул. Староєврейську. Вартість будівництва становила 25942 золотих польських. 10 червня 1785 р. Ратинський продав Андзуловському Барчівську кам'яницю за 58 тисяч золотих польських. В цьому ж році Андзуловський здав її в аренду міському Товариству пропінаторів (продавцям спиртних напоїв). Між тильним і головним будинками на подвір'ї стояла брамка, яка

збереглась до наших днів. У першій половині XIX ст. на першому поверсі будинку на пл. Ринок, 18 діяла аптека «Під золотим оленем», яка належала відомій львівській родині Зенткевичів, які займалися аптекарською справою ще з XVI ст. [8]. З тильного боку до головного будинку, від подвір'я, до нього прилягали триярусні флігелі (офіщини), побудовані одночасно з ним. Дотепер зберігся лише один флігель при граничному мурі будинку № 17. Головний фасад вирішений у стилі пізнього бароко або класицизму з ремінісценціями бароко. Скульптурний декор на фасаді відсутній. Перший поверх обличкований тесаним каменем і підкреслений тягою. Верхні поверхи на всю висоту декоровані тосканськими пілястрами, які ділять фасад на три прясла по одній парі вікон у кожному. Всі вікна, за винятком двох півциркульних, які виходять на балкон, мають лучкові перемички. Обрамуння вікон профільовані. Центральна частина (з незначним виступом) акцентована над вхідною брамою невеликим балконом з витонченим рисунком кованої балюстради. Балкон підтримують різьблені кам'яні кронштейни з використанням рокайлевих форм. Скромний вінцевий карниз будинку з обох боків фланкують дві класицистичної форми вази на постаментах. В сінях, у стіні від будинку № 17, зберігся білокам'яний портал, вірогідно, з будівлі XVI ст. Всі приміщення на першому поверсі перекриті склепіннями. Через браму та довге подвір'я можна вийти на вул. Староєврейську. Кам'яниця належить до кращих зразків пізньобарокового житлового будівництва. Цікаво, що пасаж Клейна також творив своєрідну торгову вісь в напрямку на південь від площі Ринок, щоправда, з незначним зміщенням на вулиці Староєврейській (≈ 15 м), де примикав пасаж Ляуфнера. Будинок на Староєврейській, 7 (у 1871 № 11, конскр. № 332 m) в XVIII ст. називався кам'яницею Градовська або Барчевська з Ринку (власність римо-католицька), споруджено його близько 1785 року. В будинку до 1939 року розміщувались магазини бакалійних товарів Ожмінського одягу Шнека (іл. 12, 13).

Пасаж Ляуфнера. Будинок на вулиці Староєврейській, 12 — це чотириповерхова кам'яниця, споруджена в 1910—1912 роках у стилі раціональної сецесії з елементами бароко та класицизму на місці двох кам'яниць (№ 12 і 14). Кам'яниця з'єднана через спільне подвір'я з будинком на вул. Братів Рогатин-

Іл. 12. Кресл. вітрини пасажу.ДАЛО. Ф. 2—О. 2. Спр. № 3662

Іл. 13. Кам'яниця на пл. Ринок, 18

ців (колишній Собеського), 15. Ці дві будівлі, запроектовані в архітектурній фірмі Міхала Уляма, й утворювали торговий пасаж Ляуфнера [8]. Зараз з боку Староєврейської вхід до будинку перекритий колишнім комісійним магазином, який колись був частиною пасажу. Пасаж Хаїма Ізраєля Ляуфнера містив кілька крамниць.

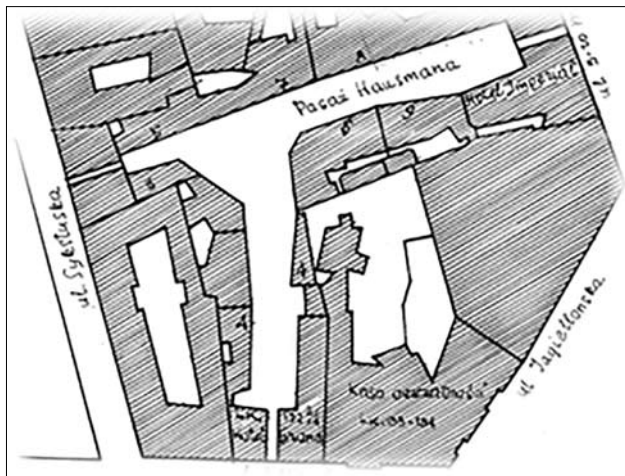
Найбільшим пасажем на новоствореному бульварному кільці є **пасаж Гаусмана**. Один з небагатьох пасажів, який в первісній формі дійшов до наших днів. Точної дати побудови не встановлено, про-

те відомо, що ще до 1893 року пасажу як такого ще не було. Були збудовані лише деякі будинки, що пізніше створили всередині кварталу вулицю-пасаж. На переломі століть після будівництва GrandHotel (1892—1893 роки, архітектор Еразм Герматнік, після смерті якого будову завершили Зигмунт Кендзерський та Леонард Марконі) на проспекті Свободи, 13, поряд з ним з'являються інші будинки, утворюючи Т-подібну внутрішньоквартальну вулицю. Пасаж Гаусмана почав існувати вже від 1895 року, у цьому випадку не можна говорити про славні торгові традиції цього плацу.

Будинок управителя і засновника пасажу Єфраїма Гаусмана знаходився на вулиці Сукстуській, 6, і звідси до пасажу проходив третій вхід. Верхні поверхи будинків у пасажі виконували житлову функцію [8]. У партерних поверхах розташовувались різні заклади, переважно торгові, які до того ж часто змінювались залежно від волі орендарів. В 30-х роках тут функціонував ресторан, кафе для сніданків, фотоательє «Рембрандт», електроремонтне ательє, кілька установ, в яких працювали іноземці, торгові та інші об'єкти. Західний вхід у пасаж проходив через арку будинку Дирекції залізниць, спорудженого 1887 р. за проектом архітектора В. Равського [9]. Сучасні вулиці Дорошенка та Січових Стрільців з'єднує історичний пасаж-проїзд Крива Липа, названий так 1992 року на честь найстаршої липи Львова, яка залишилася тут від колишнього ботанічного саду Маєра, а до цього в 1950—1992 роках пасаж називався — проїзд Жовтневий — на честь більшовицького перевороту в Петрограді 1917-го. У будинку № 2 до 1939 року містилося фотоательє Роснера «Рембрант». У будівлі № 3 за польських часів діяла видавнича спілка «Хвиля» та магазин килимів Глюксмана. У будинку № 5 за Польщі була купецька друкарня Подстольського й перукарня Боехеса, за Радянського Союзу — оптика, зараз тут ірландський паб «Дублін». У будівлі № 6 за польських часів був магазин електротехнічних товарів Гаусмана та крамниця взуття, в роки СРСР працював прокатний пункт, тепер це офісний центр [9]. У будинку № 7 до війни містився ювелірний магазин Вага, крамниці тканин Гріцмана та меблів Губеля, у радянський період тут була центральна оптова база «Облторгу», нині тут кафе-бістро «Хіт». У будівлі № 8 за Польщі була випозичальня книжок «Віта» Годяка й Готліба, зараз

тут кафе «Крива липа» й міні-бар. У будинку № 9 за польських часів працювала книгарня Шеєра й кантор обміну Темпеля, тепер тут інтернет-кафе «Чорна Медєя», кав'ярня Coffee-in і магазин. Важливим етапом у розвитку пасажу була його електрифікація, впровадження сучасних тенденцій і технологій, що активно розвивались в Європі на початку XX століття і в цей же час мігрували на територію Львова. Для централізації електропостачання МЗЕ викупило будинкові локальні електростанції, що існували в центральній частині міста. Зокрема, було викуплено електростанції, які живили Галицьку ощадну касу (Музей етнографії та художніх промислів на пр. Свободи), готель «Імперіал», де працював перший у Львові ліфт, і Пасаж Гаусмана. Весь комплекс споруд пасажу збудовано наприкінці XIX ст., тому інтер'єр пасажу — це ансамбль будинків в стилі історизм та модерн (іл. 14, 15).

Пасаж Феллерів. Самуель Феллер був продавцем паперу і канделярії, а також видавав поштівки з виднокраями Львова. Колишній пасаж відновлюється вже на сучасній вулиці І. Михальчука, яка незважаючи на тупиковість, знову стала торговою алеєю в партерному рівні. Сам пасаж почав формуватись в кінці XIX — на початку XX ст. і складався здебільшого з гуртових крамниць текстилю, сукна і товарів міського виробництва. Розташований він був у замкненому провулку від сучасної вул. С. Наливайка (колишня вул. Різницька) до проспекту Свободи, 35 (колишні вул. Леґіонів, Карла Людвіґа) [2]. Його забудова сформувалася, починаючи від 1903 року, коли було збудовано вхідний помпезний чотириповерховий будинок від проспекту Свободи за проектом архітектора Артура Шлеєна. Частину пасажу з боку вулиці Тиктора було зруйновано під час II Світової війни. На цьому місці у 1970-х збудували котельню. Вже у 1908—1909-х фасадну кам'яницю при вул. Карла Людвіґа перебудували під керівництвом архітектора Фердинанда Касслера у стилі постсецесійного неоісторизму з елементами модернізованого бароко та ренесансу. Тоді встановили дві алегоричні жіночі скульптури на аттику — «Комерція» та «Комунікацій», їх автором вважається Петро Війтович [7]. Ансамбль пасажу творять будинки в стилі історизм і модерн. Від вулиці Наливайка пасаж виокремлюють два симетричних будинки кордонери, побудовані на зламі XIX—XX століть. Офіс-

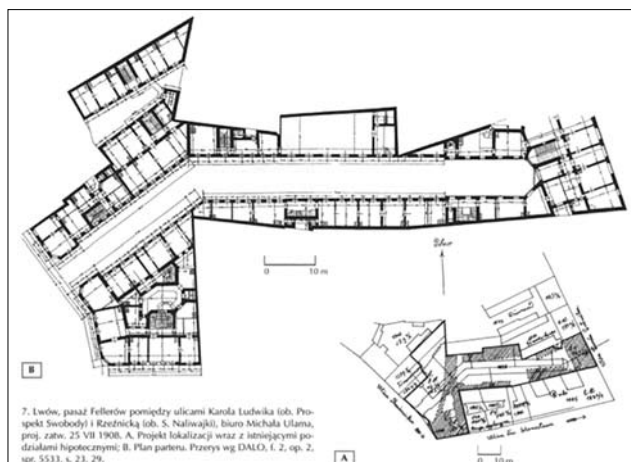
Іл. 14. Схема розпланування кварталу на початок XX століття

Іл. 15. Середовище пасажу Гаусмана

них і громадських будівель, незважаючи достатньо великі розміри пасажу, не було, це вказує на те, що дане торговище належало до пасажів другої «шеренги» у Львівській ієрархії (іл. 16—18).

Пасаж Belle Vue. Відкриття припало на 1897 рік в будинку № 27 на проспекті Свободи (іл. 19). Тут в переході до паралельної проспекту вулиці Леся Курбаса в трьохповерховій будівлі знаходився готель BelleVue, що й дав назву пасажу [7]. Пізніше, окрім готелю, знаходилися ще кав'ярня «Elite», крамниці і управлінська громадська контора. Після перебудови кам'яниці в перші десятиліття XX століття пасаж перестав існувати і почав відновлюватись в нових розмірах в перебудованих двох будинках на старому місці лише через століття через закриття. Від початку XX століття — це готель та кав'ярня «Бельв'ю» («Bellevue») з великим концертним залом. В 1907—1914 роках тут діяло кабаре і кіноте-

Іл. 16. План партеру і схема пасажу Феллерів. ДАЛО. Ф. 2—О. 2. Справа № 5533

Іл. 17. Кам'яниця на пр. Свободи, 35

Іл. 18. Пасаж Феллерів

Іл. 19. Кам'яниця на пр. Свободи, 27

атр [10]. Роботи по реконструкції будинків і відкриття нового Орега Passage тривали з початку 2008 до червня 2009 року. Зараз від автентичної структури пасажу і будинків мало що залишилось, окрім зовнішніх стін та загальної кількості рівнів.

Пасаж Міколяша. Найфешенебельнішим із Львівських пасажів знаходився у кварталі навпроти пам'ятника Адама Міцкевича. Взагалі цей квартал в кінці XIX — на початку XX століття вважався основним місцем ділової активності міста (два єдиних у місті перекритих пасажі, готель, банківські установи, кав'ярні). Появу пасажу ініціював Генрик

Петро Міколяш, який в 1890 році за проєктом Яна Шульца збудував розкішний неоренесансний будинок (тепер Коперника, 1). 1900 р. аптека Міколяша трансформувалася в акціонерне товариство «Доктор Міколяш, Піч, Левинський і спілка», того ж року з ініціативи швагера Генрика барона Андрія Ромашкана для потреб фірми вирішили збудувати пасаж □11□. Проєкт розробили в 1898 році (проєктування велось упродовж 1894—1897 років) знані архітектори Іван Левинський й А. Захарієвич і в 1901 році вже завершили основні роботи і пасаж запрацював, проте остаточна реалізація проєкту відбулась лише в

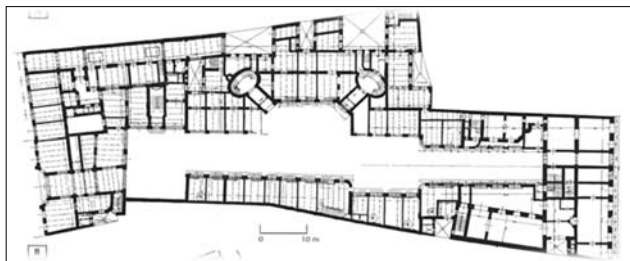
1913 році, коли постав кінотеатр «Утіха» (донедавна там був кінотеатр ім. Лесі Українки). Іноді пасаж називали «Кришталевим палацом», такі асоціації в городян викликали масштаби пасажу, через це були несвідомі порівняння з Кришталевим палацом Джозефа Пекстона (концепція Готфрида Земпера) для Всесвітньої виставки 1851 р. в Лондоні □12□. Проте саме пасаж Миколяша започатував моду на модерн у Львові, адже був одним з перших ансамблів, спроектованих в стилі сецесія. Завдяки вдалому поєднанню різних будівельних матеріалів (каменю, металу, скла, бетону) з творами декоративно-прикладного мистецтва (алегоричні панно Тадея Попеля) автори створили на той час авангардний архітектурний ансамбль □13□.

Можемо стверджувати, що архітектурне лице Львова кінця XIX та початку XX століть (часу, коли місто бурхливо розвивалося, перетворюючись з рядового у столицю краю) створене саме Іваном Левинським. Він був ініціатором створення та власником архітектурного бюро і кількох фірм та фабрик по будівництву і випуску будівельних матеріалів чи архітектурно-будівельних деталей. Причому, завдяки І. Левинському архітектурне лице Львова на зламі століть було власне українським. Як архітектор, знавець мистецтва, збирач народної творчості, він розвинув в архітектурі стилістичний напрям, оснований на поєднанні класичних європейських та народно-українських традицій. Продукція його фабрик по випуску архітектурних деталей та декоративних архітектурних елементів розроблялась з використанням історичних мотивів народного українського мистецтва. Особливо популярними та відомими навіть далеко за межами Львова були керамічні вироби фабрик Левинського — орнаментальні керамічні плитки, кахлі, плафони, ліпнина та ін. До розробки проєктів та взірців продукції він залучав провідних українських митців Львова — Модеста Сосенка, Івана Труша, Олексу Новаківського та інших. Основні архітектурні споруди Львова цього часу споруджені чи проєктовані за участю Івана Левинського або його учнів чи з використанням продукції його фірм. Це Залізничний вокзал, Торгово-промислова палата, павільйон Галичини на всесвітній виставці в Парижі, кілька львівських готелів та банків, численні житлові та урядові будинки у Львові та Галичині.

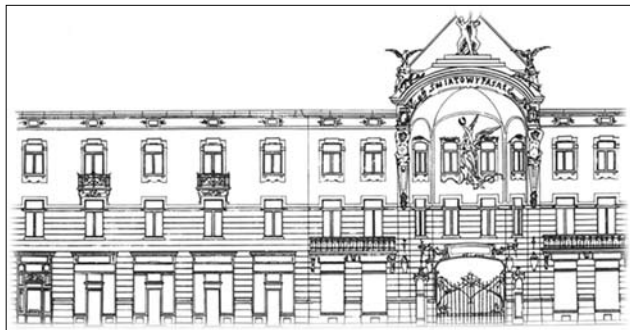
Майбутній пасаж мав бути розташований на ділянці Миколяша від вулиці Коперника (де вже стояло кілька його будинків) та на двох парцелях від вулиці Крутої (які ще на той час залишались незабудованими). Зі сторони площі Маріяцької у кварталі функціонували два готелі — «Європейський» та «Французький». З архівного плану 1-го рівня споруди пасажу, рукою проєктанта зазначено функції приміщень: 1 — аптека Миколяша, 2 — підсобні приміщення аптеки, 3 — торгові крамнички, 4 — салон мод Миколяша, 5 — зал «Шкіз» (театр «Олімпік»), 6 — зал «Утіха» з допоміжними приміщеннями, 7 — гардероб, 8 — канцелярія, 9 — сходові клітки для відвідувачів, 10 — сходові клітки службові, 11 — санітарні вузли для пасажу, 12 — фонтан з Меркурієм, 13 — прохід до пасажу з вітринами. Пасаж Миколяша мав прекрасно споряджені інтер'єри, скляне перекриття у формі склепіння над внутрішньою вулицею довжиною близько 120 м. Посередині вулиця дещо розширювалась до розмірів невеличкої квадратної площі 18 м x 18 м, яка була перекрита скляним куполом. Інтер'єр вулиці був декорований із застосуванням ліпнини, скульптури, настінних художніх розписів.

Відомо, що два театральні зали пасажу у пізніші часи використовувались як кінотеатри. Один з них відомий під назвою «Олімп», а другий функціонував у спеціальному салоні «Шкіз», орієнтованому на культурні розваги, демонстрацію мистецьких творів, проведення публічних лекцій та ін. Згадується, що у 20-х роках в пасажі діяло спеціальне агенство «Уранія», яке займалось науково-популярними відчитами і лекціями, які відбувались майже щодня □8□. В одному з приміщень від вулиці М. Вороного було встановлено хромо-фотоскоп французького виробництва, де бажаючі могли оглядати кольорові тематичні сюжети, що змінювались щотижня (столиці світу, подорожі та ін.).

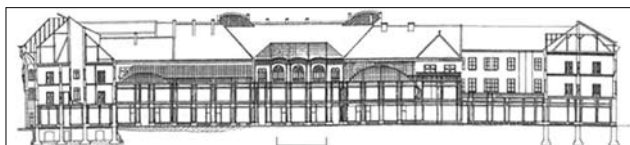
З боку вул. Коперника пасаж прикрашав фонтан з мармуровою фігурою оголеної німфи роботи скульптора А. Попеля. По обидва боки тунелю були розташовані величезні вітрини магазинів, ресторанив, кав'ярня «Кришталева», офіси різних фірм (серед них — «Sitroen» і «UniversallPicturesCorporation»), Товариство прикладного мистецтва і навіть конференц-зал Народного університету ім. А. Міцкевича. Навпроти головного входу з вул. Коперни-

Іл. 20. Пасаж Міколяша. Архівний план 1-го рівня. ДАЛО.Ф. 2—3. 1. Спр. 5425.С. 163

Іл. 21. Центральний вхід в пасаж з вулиці Вороного (1899—1941). ДАЛО. Ф. 2—3. 1. Спр. 5425. С. 169.

Іл. 22. Архівний переріз пасажу Міколяша до знищення. ДАЛО. Ф. 2—3. 1. Спр. 5425. С. 165

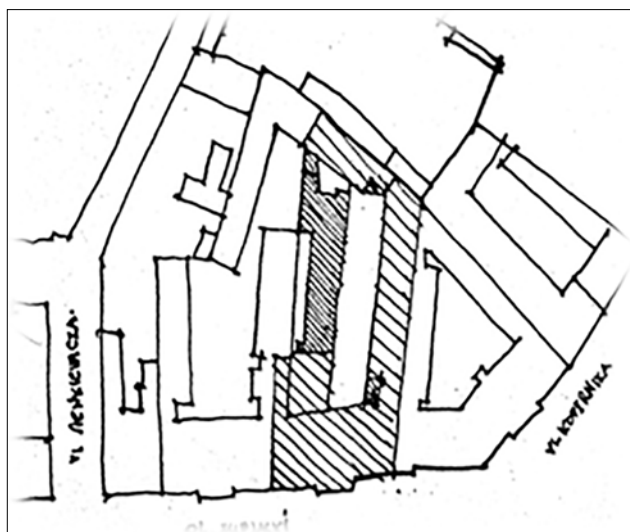
ка був фонтан. Віконні отвори заповнювали вітражі з портретами І. Левинського й А. Захарієвича. Стіни прикрашали сецесійні візерунки та панно на східні мотиви [13]. Всього будівництво пасажу поглинуло більш ніж мільйон корон. Окупавши Галичину, радянська влада націоналізувала пасаж Міколяшів. Він, усе ж, продовжував діяти, залишаючись однією з найбільших атракцій міста.

У півниціях будинків пасажу розташовувались склади. Перший поверх використовувався переважно як торговий, а на другому поверсі розміщались установи (згадані вже театри, бюро, редакції львівських газет та ін.). Точного призначення всіх приміщень пасажу встановити не вдалось за відсутністю архівних матеріалів. Головний вхід у пасаж знаходився у будинку від нинішньої вулиці М. Вороного. Цей будинок (зараз тут освітня установа), а також фрагмент східного двоповерхового ряду — це єди-

ні споруди, що залишилися після зруйнування пасажу у часі Другої світової війни. Проте 22 червня 1941 р. в пасаж влучила німецька авіаційна бомба, яка зруйнувала віцент імпозантну споруду [14]. У подвір'ї будинку по вул. Коперника, 1 і досі можна побачити величні руїни. Це все, що залишилося від пасажу Міколяша — одного з найграндіозніших архітектурних проєктів за всю історію Львова. Варто також згадати про ресторан «Москва», розкішний інтер'єр якого справляв враження ще за радянської влади [11] (іл. 20—22).

Марійський пасаж (галерея). Це другий пасаж у кварталі, виокремленому вулицями Коперника, Ференца Ліста, М. Вороного і проспекту Свободи, який є єдиним збереженням торговим комплексом перекритим скляним дахом у Львові. Він охоплює лише партерну частину будинків та частково використовує підвали, засклепіння накриває невеличкий простір між двома крилами будинку на рівні перекриття другого поверху. Пасаж часто перебудовували цим самим вносячи зміни у планувальну структуру. Спочатку будинок, де розташовується пасаж, був Г-подібної форми з одним дворовим крилом. Згодом, навпроти першого, було добудоване друге крило, а подвір'я між ними перекрите. Одночасно реконструйований партер самого будинку від сторони площі Міцкевича, створив широкий вхід у пасаж-галерею. Будинок пл. Марійський (Міцкевича), 5 в якому був пасаж, належав найбагатшому львівському власнику нерухомості Йоні Шпрехеру, тут містився «Французький готель» в партері якого були торгові крамниці. Перебудовою цих крамниць і створенням пасажу, починаючи від 1925 року займався архітектор Фердинанд Каслер [15]. Торгову функцію пасаж зберіг й дотепер. Колишній пасаж «Марійська галерея» під час гітлерівської окупації — «LembergerKaufhof», з 1964 року — магазин «Дитячий світ» (перший подібного типу магазин в СРСР), з 1995 року магазин «Роксоляна», згодом перейменований у «Пасаж», а з 2007 року дитячий магазин «Антошка» [7] (іл. 23, 24).

Пасаж Грюнерів. Знанням торговим центром був Пасаж Грюнерів (колишні вулиці Смолки, 5 і Коллатая, 8). Пасаж діяв на грані XIX—XX ст., тут знаходились бюро «Chevrolet», адвокатські канцелярії, торгові ряди. Зараз не залишилось і сліду на даній території від колишнього пасажу. Будинок № 5

Іл. 23. Розміщення пасажу в структурі кварталу

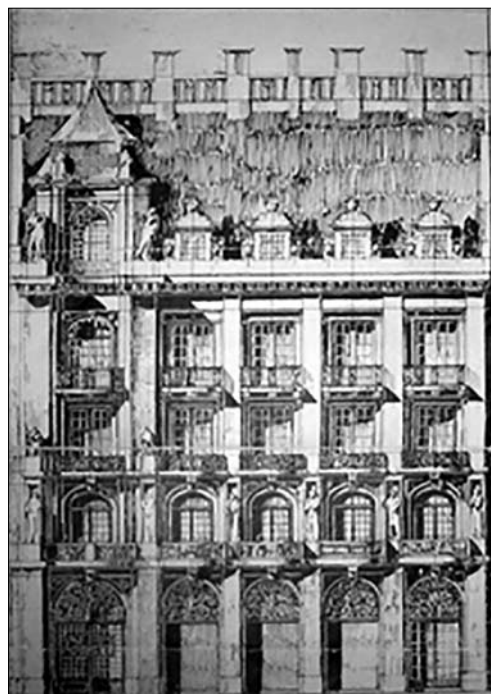

Іл. 24. Фото початку 2000-х рр.

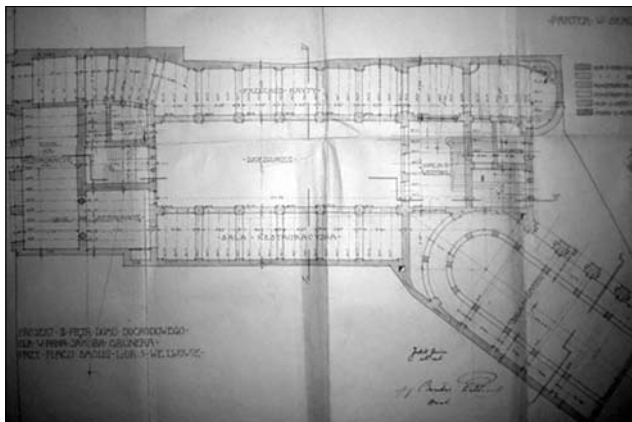
Іл. 25. Загальний вигляд будинку на пл. Генерала Григоренка, 5

на пл. Генерала Григоренка звів у 1912 році в дусі модернізованого бароко архітектор О. Пйонтковський. Довга галерея вестибюлю, оздоблена металевими ґратами з оригінальним малюнком, сполучалася через подвір'я з аркадою з будинком № 8 на вул. Меншинського, спорудженим також Ю. Пйонтковським — це колишній пасаж Грюнерів [8]. У 1912—1914 роках тут містився Рільничий банк. Займався він купівлею і продажем сільськогосподарських машин, добрива, вівса. У 1922—1929 роках

Іл. 26. Проектний вигляд будинку станом на 1912 рік. Креслення фасаду

тут містився Загальний союзний банк. У 1906 році тут була і молочарня «Пшеворська», у 1909 — редакція єврейського журналу «Таглат», у 1929—1930 — спілка з обмеженою відповідальністю «Автосервіс». У 1938 році — Львівський відділ всесвітньо відомої фірми «Філіпс». Уже в 1918 р. тут був кінотеатр «Марисенька». На діяльність кінотеатру видавали ліцензію. У 1921 році він належав К. Лісовському, у 1926 — Т. Кухару. Наприкінці 1939 р. тут організували Театр мініатюр. Після

Іл. 27. Проектний вигляд будинку станом на 1912 рік. Креслення фасаду партерного рівня кінотеатру «Марисенька»

Іл. 28—29. Пасаж Колізей. Вид на пасаж з вулиці Куліша та з вулиці Куліша на пасаж

1944 р. у приміщенні деякий час функціонував кінотеатр «Москва», потім Клуб прикордонників, потім кінотеатр «Піонер». Тепер тут Львівський духовний театр «Воскресіння» [7]. Будинки 5—7—9 на протилежному боці вулиці Менцинського мали ко-

лись спільне велике торгове внутрішнє подвір'я з численними єврейськими крамницями, це так званий «Львівський Бердичів» (іл. 25—27).

Пасаж Колізей. Між будинками 23 і 25 розміщувався пасаж Абрама і Якова Германів, що вів до театру «Колізей», який було збудовано у 1898—1900 рр. за проєктом архітекторів Фехтера і Шленена на основі павільйону Яна Матейка з Галицької крайової виставки 1894 року [7]. Спочатку цей видовищний заклад був відомий під назвою «Колізей Торна» (іл. 28—29) — підприємства для «представлень розмаїття міжнародних штукмайстів на заграничний спосіб». Тут відбувалися також спектаклі єврейських театральних труп. У 1920-х в «Колізеї», який ще називався Міський театр «Новини», ставили фарси, водевілі й оперети. Після II Світової війни залишки «Колізею» перебудували на заводське приміщення [16]. Пасаж відомий своєю моноетнічністю, так як являвся спільним ділом одної з єврейських общин Львова, яка мешкала в районі сучасної вулиці Куліша і розміщувався у безпосередній близькості до старого жидівського театру. Тільки в цьому пасажі були дозволені угоди обміну, також тут діяв ломбард. Як і більшість пасажів періодом активного розвитку був відтинок часу в два десятиліття на межі початку ХХ ст. Переважна більшість будинків збудована в стилі історизм. Тепер територія перетворилась у тупиковий торговий провулок від вулиці Куліша.

Пасаж Германів. Дещо віддаленим від центру, проте не менш популярним був Пасаж Германів, що сполучав вулиці Куліша і Газову та знаходився в безпосередній близькості до індустріального серця Львова — газ заводу. Пасаж влаштували у дворі великої кам'яниці № 47 на вулиці Куліша, збудованої в 1910 році у стилі раціональної сецесії з певними мотивами неоготики. Мав пасаж ще вихід через браму кам'яниці № 5 на вулиці Цеховій, що належала фірмі «Поліцер і Вертгайм» у Відні (Politzer i Wertheim). Ця триповерхова кам'яниця споруджена у 1912—1914 роках у стилі раціональної сецесії [8]. Півкруглий фронтон на центральній осі будинку, який повторює півкругле завершення вікон і брами першого поверху, яка колись служила входом до пасажу. Велике подвір'я кам'яниці на Куліша, 47 збудоване житловими та логістичними будівлями початку ХХ ст., в дворі збереглися рейки та механіз-

ми ліфтів, якими піднімали на балкони-галереї важкі речі. Пасаж почав діяти з першого десятиліття XX ст. і утворював внутрішньоквартальний транзитний торовий двір, що мав виходи на вул. Сонячну, Цехову і Газову[17]. Основним елементом діяльності тут також була торгівля. Особливістю даного пасажу було унікальне розміщення в комплексі промислової зони, а саме газ заводу. Пасаж був розміщений в безпосередній близькості до газгольдерів і адміністрації заводу. Наданий момент від пасажу практично нічого не залишилось, втрати складають 55—75%, залишилась лише розпланувальна схема території і частково перебудовані два вхідні будинки (іл. 30, 31).

Грюнне пасаж. Пасаж на Зелений, 5—7 виник в 1901 році, тоді ще на передмісті, на перетині стратегічно важливих для міста шляхах — вулиці Івана Франка, однієї з головних міських магістралей, і вулиці Зеленої, що з 1544 року мала назву Волоського Мосту. Також зустрічаються назви вулиці Волоська або Волоська дорога, оскільки вона була торговим шляхом до Молдавії. З 1676 (за іншими даними — 1685) року фіксується нинішня назва, яка пояснюється тим, що вулиця проходила серед численних гаїв. З 1792 року при австрійській владі вулиця отримує нинішню назву — Зелена (або Грюненштрассе, звідси і назва пасажу). Даний пасаж підкреслює вісь вулиці Шота Руставелі, цим самим логічно її завершуючи [18]. Тут також як і в пасажі Феллера вхід від вулиці Зеленої підкреслюють два ідентичних будинки-кордонери зведені в стилі історизм. Пасаж «т-подібної» форми, довжина якого перпендикулярно до вулиці Зеленої становить 37,5 м, а паралельно — 29 м, ширина — 7 м, не перекритий, діяв в рівні першого поверху і набув характеру не торгового, а культурно-розважального пасажу. Зараз сліду від колишнього пасажу не залишилось. Під № 5 за польських часів був ресторан Здарека всі інші приміщення житлові. Побудований паралельно як і будинок № 7 в 1898 році. Під № 5-А до 1939 року був ресторан Вісьневського, зараз тут житловий будинок. У будинку № 7 за польських часів містилася творча майстерня працівників кераміки «Глинсько» та редакція газети «Пантеон Польські», в 1950-х — перукарня і майстерня з ремонту та пошиття одягу, згодом майстерня стала салоном-ательє з ремонту одягу, художньої вишивки та штопки «Ксеня», який

Іл. 30. Будинок на вул. Куліша, 47

Іл. 31. Будинок на вул. Цеховій, 5 — другий вхід в пасаж

існує донині. Зведений у 1898 р. Типовий прибутковий будинок того часу. У дворі знаходиться церковна споруда. Колись тут містився монастир домініканців з костьолом св. Урсули. У будинку в 30-х роках містилася профспілка будівельників, розпущена 1936 р. за комуністичну діяльність. В 1933 р. тут містився кооператив пенсіонерів державних органів безпеки. Він займався охороною від злодіїв і грабіжників приватних квартир, складів, банків, підприємств [18] (іл. 32).

Пасаж Віца. Пасаж розміщувався в північній частині Львова на сучасній вулиці Богдана Хмельницького, 155. Колись це була виробнича і торгова частина вулиці в районі Жовківської рогатки. Триповерхова кам'яниця на вул. Волинській, 5 була збудована близько 1910 р. з розкішним, як для тодішньої околиці міста сецесійним декором [8]. З боків фасад

Іл. 32. Грюнне пасаж. Будинки кордонери на вулиці Зелений, 5—7, вхід в пасаж

завершують два фронти із закрученими спіралями волют та парами вікон, що нагадують очі, точніше маски. З правого боку, під широкою аркою брами можна перейти на велике прохідне подвір'я з виходом на вул. Б. Хмельницького, 155. Очевидно, що тут розміщувався пасаж, адже спостерігається сформований ансамбль з трьох сецесійних споруд 1910 років із декорованими внутрішньодворовими фасадами, брама входу також із модерновим рослинним декором та кесонами на напівциркульному склепінні (даний зразок входу нічим не поступається брамі пасажів Гаусмана (зі сторони Січових Стрільців), Міколяша, Феллера) [8]. Власником цього комп-

лексу був Якуб Віц, торговець і підприємець, тому можна припустити що пасаж служив торговим центром в Жовківському передмісті.

Пасаж Кремпнера. Це один пасаж, що розміщувався на північній околиці міста на розі вул. Механічної та Хмельницького. Тут декілька будівель формують невеликий пізньюсецесійний ансамбль, створений 1908—1910 рр. для виноторговця Лейба Кремпнера. Ключовою будівлею тут є триповерхова наріжна кам'яниця на вулиці Б. Хмельницького, 169 споруджена за проектом бюро Міхала Уляма [8]. На першому поверсі кам'яниці, яка витягнулася вздовж вул. Кремпнерів (тепер Зустрічної), розташовувалися ресторан та торговий пасаж Кремпнерів. На другому і третьому поверсі закругленого наріжника були влаштовані лоджії, які потім замурували, але відтворили багате сецесійне оздоблення.

Пасажі закарбували епоху в архітектурно-просторовій еволюції центру європейського міста. Ця епоха, як і попередні, також мала ті ж самі закономірності у розвитку функціонально-планувальної структури центру: ріст міст зумовлював наростання кризи їх центрів і, відповідно, відбувалися пошуки нових форм транспортної та функціональної організації громадського ядра. Тому у XIX ст. виникли ідеї кільцевих поясів довкола центрів, пасажів, критих ринків. Проте ця епоха завершилась появою автомобільного транспорту і вона передувала новій великій кризі в архітектурно-комунікаційній організації центру великого міста. Отже, центральні загальноміські функції виконувала не тільки просторова вулично-площева система відкритих загальнодоступних, транзитно-прогулково-відпочинкових просторів, а й визначена частина спеціальних громадських споруд, доступ до яких був відкритим і загальнодоступним. Рівною, а іноді й більшою мірою цими загальноміськими відпочинково-розважальними просторами в центральній частині міста були пасажі, галереї, спортивно-рекреаційні споруди. Саме такий нерозривний взаємозв'язок громадської забудови і громадського відкритого простору з планувальною структурою вулиць характерний для всіх етапів розвитку так званої «міської спільноти» Львова.

На сучасному етапі, перш за все, необхідно говорити про поступове відновлення історичних проходів, торгових пасажів і дворів, міських палаців, планувальної структури в депресивних районах міс-

та (район Підзамча, Старого Ринку, Привокзальної). У 1990-х роках на основі економічної компоненти відродились три пасажі: Гаусмана, Феллера, Колізей, продовжував функціонувати Марійський пасаж. З початку нового тисячоліття почали функціонувати пасаж Андреоллі, з'являється новий-старий пасаж OperaPassage в будинках, де на початку століття розміщувався пасаж «BelleVue». Створюється належна документація стосовно відбудови пасажу Миколая.

Під час демонтажу кварталу між вулицями Князя Ярослава Осмомисла, Підмурною, Сянською і Старою втрачений пасаж на вулиці Смочій, на місці якого мав постати готельний комплекс «Золотий Лев». Практично не залишилось і сліду від пасажів Фрухта, Германів, Грюнерів, за Галицькими касами, пасажі Клейна і Ляуфера, пасаж Віца і пасаж Кремпнера, які збереглись лише з об'ємно-планувального боку — всі соціальні і торгові аспекти тут відсутні.

Необхідно констатувати, що відновлення пасажів повинно здійснювати на основі комплексного аналізу міських просторів та вивчення їх історії. Саме аналіз міських громадських просторів, вивчення їх історії, функціонального навантаження, транзитної спроможності і зв'язку з транспортною системою міста може відновити процес рівно навантаженого розвитку кварталів, забезпечення певного умовно однакового рівня надання громадських послуг, починаючи від розміщень магазинів в центральній частині міста Львова, уникаючи масового повторювання магазинів з одними і тими ж функціями і не достатку з іншими. Маючи повну базу документації на певний квартал і порівнюючи її з іншими суміжними кварталами, опираючись на історично складене та сучасне функціональне навантаження можна створити стратегічну модель розвитку цих територій за принципом самодоповнення, що приведе до активного розвитку занедбаних в сучасних умовах, кварталів і активного використання їх внутрішньо квартальних просторів з подальшим поступовим поверненням громадського життя міста на ці терени. Адже сучасна модель «дикого» самопоборення, що почала існувати з розвитком ринкової економіки не базувалась на обґрунтованих візіях розвитку суміжних міських просторів спричинила масове засилля одних і тих же функцій на суміжних територіях, що спричинило розвиток певної дільниці, де інвестор вклав більше ресурсів, і за-

непад ряду інших, не менш привабливих для інвестицій дільниць історичного центру Львова. Загальним висновком до статті повинно стати твердження згідно якого при комплексному дослідженні територій, кварталів чи дільниць, вивчення їх історично складеного функціонального навантаження та аналіз перспектив розвитку в сучасних умовах земля під такими об'єктами і самі об'єкти набувають зовсім іншої, набагато вищої вартості, адже з'ясовується весь ланцюжок розвитку даної території, її специфіка та майбутні перспективи.

Висновки. Організація міських просторів в українських містах та в практиках громадстворення є актуальною проблемою, яка пов'язана не тільки з політичною ситуацією в Україні, а й з огляду на зміст економічної парадигми, (перехід індустріального міста в місто нематеріального виробництва), які стимулювали трансформаційні проєкти в містах впродовж останніх десятиліть та порушили еволюційність просторової організації території до дій і процесів, що відбуваються в їх межах. Еволюційної просторової організації вимагають пасажі, які сформувалися під впливом історичних, соціально-культурних, економічних чинників. Пасажі завершили певну епоху в архітектурно-просторовій еволюції центрів європейських міст, і Львова зокрема. Це простори маркери цілої епохи, пасажі з громадськими будівлями були місцем людських взаємозв'язків, сприяли зародженню певних подій, служили середовищем обліку ідеями.

Фізично пасажі це об'єкти архітектурно-просторових комплексів, що мають високу естетичну цінність. Це простори, в яких закладені світоглядні принципи, які впливали на формування свідомості.

Зі зміною соціально-політичних реалій, тобто з окупацією Галичини, громадські простори Львова стали непотрібними. Комуністична ідеологія, яка реалізовувала вербальні міфи про свою легітимність, не ліквідувала громадські простори у Львові, щоб не допустити на них громадської політичної мобілізації населення.

Переміни політичної моделі розвитку в роки незалежності України висунула на порядок денний питання реновації громадських просторів, зокрема пасажів Львова, які необхідні для відтворення європейської ідентичності, маркерів простору та розвитку спільноти.

1. Бевз М. Урбаністичні перетворення центру Львова у період кін. XVIII—XIX ст.
2. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львову. Львів: Априорі, 2004.
3. Бевз М. Урбаністичний феномен Львова. *Поступ*. № 54 (712). 6.04.2001 р.
4. Лемко І. Воєнні дні Львова (1939—1944). *Поступ*. 06.03. Львів, 2006.
5. Гишчук І. Пасаж Андреоллі: Погляд крізь час. *Львівська газета*. № 13 (13). 11.10.2006 р.
6. Власник будинку за списками податків:
1 — Власник за списками податків 1569 і 1573
2 — Власник за списками податків 1631 і 1662
3 — Власник за списками податків 1767 (*ЦДІАЛ. Ф. 52. Оп. 1. Спр. 770; 777; 783; 812*).
7. Котлобулатова І. Пасажі Львова. *Галицька брама*. Груд. 1994 — січ. 1995 р. № 4. Львів.
8. Мельник І. Львівські пасажи. URL: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lvivski_pasazhi&objectId=1094557.
9. Лемко І. Вулиці січових Стрільців, Крива Липа, Банківська. *Львівська газета*. 3.10.2008 р. № 145 (453).
10. Шишка О. Гетьманські Вали — проспект Свободи. *Галицька брама*. Львів, 1998. № 2 (38). С. 3—4.
11. Чорновіл І. Пасаж Міколяша. *Львівська газета від 09.12.2005 року*. № 226 (792).
12. Мельник Б.В. Вулицями старовинного Львова. Львів: Світ, 2002. 272 с.
13. Бірюльов Ю. Мистецтво львівської сецесії. *Центр Європи*. Львів, 2005. С. 84—86.
14. Лемко І. 1243 вулиці Львова (1939—2009). *Центр Європи*. Львів, 2009.
15. *Галицька брама*. № 1 (25). Львів, 1997.
16. Свідик Д. На захід від Краківської брами. *Поступ*. 28.05.2005 р. Львів.
17. Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закарми, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини. *Центр Європи*. Львів, 2008. 384 с.
18. Лемко І. Вулиця Зелена. «Львівська газета». 27.07.2007 р. № 129 (199).

REFERENCES

- Bevz, M. *Urbanistic transformations of the center of Lviv in the period of the late 18th—19th centuries* [in Ukrainian]. Krypiakievych, I. (2004). *Historical passages in Lviv*. A priori: Lviv [in Ukrainian].
- Bevz, M. (2001). Urbanistic phenomenon of Lviv. *Postup*, 54 (712) [in Ukrainian].
- Lemko, I. (2006). War days of Lviv (1939—1944). *Postup* [in Ukrainian].
- Gishchuk, I. (2006). Andreolli Passage: A look through time. *Lvivska Gazeta*, 13 (13) [in Ukrainian].
- Owner of the house according to tax lists:
1 — Owner according to tax lists 1569 and 1573
2 — Owner according to tax lists 1631 and 1662
3 — Owner according to tax lists 1767 (*TSDIAL. F. 52. Op. 1. Case 770; 777; 783; 812*) [in Polish].
- Kotlobulatova, I. (12.1994—01.1995). Passages of Lviv. *Halytska Brama*, 4 [in Ukrainian].
- Melnyk, I. (2017). *Lviv Passages*. Retrieved from: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?lvivski_pasazhi&objectId=1094557 [in Ukrainian].
- Lemko, I. (2008). Sichovych Striltsiv, Kryva Lypa. Bankivska street». *Lvivska Gazeta*, 145 [in Ukrainian].
- Shyshka, O. (1998). Hetman's Ramps — Svobody Avenue. *Halytska Brama*, 2 (38), 3—4 [in Ukrainian].
- Chornovil, I. (2005). Mikolyash Passage. *Lvivska Gazeta*, 226 (792) [in Ukrainian].
- Melnyk, B.V. (2002). *Through the Streets of Ancient Lviv*. Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Biryulyov, Y. (2005). *The Art of Lviv Secession. Center of Europe* (Pp. 84—86). Lviv [in Ukrainian].
- Lemko, I. (2009). 1243 Streets of Lviv (1939—2009). *Center of Europe* [in Ukrainian].
- (1997). *Halytska Brama*, 1 (25) [in Ukrainian].
- Svidyk, D. (2005). West of the Krakow Gate. *Postup*. Lviv [in Ukrainian].
- Melnyk, I. (2008). Lviv Streets and Townhouses, Walls, Backstreets, Suburbs and Other Features of the Royal Capital City of Galicia. *Center of Europe*. Lviv [in Ukrainian].
- Lemko, I. (2007). Zelena Street. *Lvivska Gazeta*, 129 (199) [in Ukrainian].